

PETER TAKÁČ

DISIDENT CHOMSKY NASTAVUJE ZRKADLO NÁM

O AUTOROVI

Peter Takáč, slovenský levicový filozof, publicista a prekladateľ. Zabýva sa problematikou ideológie, mj. např. Slavojem Žižekem. Publikoval ve "Středoevropském magazínu pro kulturu a politiku" *Political Critique* (anglická mutace polské *Krytyky politycznej*) nebo ve slovenském *Novém slovu*. V současnosti píše pro deník *Pravda* a pro kulturně-společenský blog *Pole*. Spoluorganizuje přednášky a diskuse na sociální a ekologická témata s názvem: *Debaty o (ľudskej) spoločnosti*.

Noam Chomsky, jeden z najznámejších a najcitovanejších intelektuálov našej doby, svojim politickým aktivizmom patrí k ostrým kritikom amerického imperializmu a mediálnej propagandy. Možno preto sa o ňom mnohé mainstreamové médiá príliš nezmieňujú ani v súvislosti s jeho úctyhodným životným jubileom - 90 rokov od narodenia.

ETIKA ANGAŽOVANOSTI

Za svoju politickú kritiku býva Chomsky niekedy označovaný ako „Žid, ktorý nenávidí sám seba“ alebo ako „nelojálny Američan“, ktorého zožiera pocit viny. Ako však sám hovorí, so zločinmi, ktoré sú vykonávané v našom mene, by sme mali byť oboznámení nie preto, aby sme sa utápali

v pocite viny, ale aby nás viedli k ich náprave.

V prvom rade sme podľa neho zodpovední za predvídateľné dôsledky našich činov a nie za činy niekoho iného. Mali by sme sa preto zaujímať nie o to, čo urobili Rusi, Číňania a Severokórejčania alebo iní, ale o to, čo robí naša vlastná strana alebo vláda. Taká je jeho odpoveď Američanom, ktorí cynicky prehládajú to, čoho sa vo svete dopúšťa ich krajina, ale aj všetkým Neameričanom, ospravedlňujúcim zločiny vlastnej krajiny zvaľovaním všetkej viny na Spojené štáty. Pokrytectvo je na oboch stranách – aj takto by sa dala zhrnúť Chomského etika, v ktorej duchu už viac ako 50 rokov komentuje svetové dianie.

Záujemcom o štúdium jazyka je Chomsky známy skôr ako lingvista. Na tomto poli vystupuje ako predstaviteľ racionalistickej teórie, podľa ktorej na svet prichádzame s akousi vrodenu matricou jazyka. Výskum v tejto oblasti preukazuje to, čo v staroveku naznačoval už Platón a v novoveku rozpracoval Descartes, a to, že deti preukazujú väčšie schopnosti, než aké mohli získať učením sa. Súborny viet, ktoré absorbuje akýkoľvek jednotlivec počas raného vývoja, nevysvetľujú, ako je možné, že sme schopní vytvárania a kombinovania pojmov v takej miere, v akej to robíme. Dôležitú súčasť ľudskej podstaty preto musí tvoriť kreativita. Práve tvorivá stránka používania jazyka je jedným zo základných faktorov odlišujúcich jazyk človeka od zvieracích sústav komunikácie.

Vzťah medzi Chomského teóriou jazyka a politickými postojmi, ktoré zastáva, je však iba abstraktný. Veda prostredníctvom svojich nástrojov nedokáže zodpovedať otázky o tom, ako najlepšie uspokojiť ľudské potreby, ani aké politické zriadenie by sa na základe toho malo nastoliť.

ROZDEĽUJ A PANUJ

Politicky angažovať sa Chomsky začal až v roku 1964, keď cítil, že by mal vystúpiť proti „invázii“ Spojených štátov do Vietnamu. Svoj odpor proti tejto a iným vojenským agresiam zakladá na zásade, že nijaká veľmoc nemá právo ani kompetenciu rozhodovať o spoločenskom a politickom zriadení inej krajiny. Ide v podstate o zásadu Charty Spojených národov (1945), ktorá sprísňuje použitie vojenskej sily, a Bezpečnostnej rady OSN, sankcionujúcej ohrozenie mieru a akty agresie na medzinárodnom poli. Spojené štáty častokrát nerešpektujú štátnu suverenitu a ignorujú princípy medzinárodného práva, kedykoľvek sa im to hodí. Vo svete tak namiesto zákona vládne násilie a stav, v ktorom si veľmoci robia, čo chcú a kde majú ich záujmy prednosť pred vznešenými princípmi.

Usporiadanie sveta sa po druhej svetovej vojne podriadilo potrebám americkej ekonomiky.

Každý časti nového svetového poriadku bola prisúdená určitá špecifická funkcia: veľké výrobné haly Nemecka a Japonska mali viesť priemyselné krajiny; tretí svet sa mal stať zdrojom surovín a trhu. Úlohou vlády USA bolo zabezpečiť všetky tieto oblasti v odľahlom svete. Na jednej strane to vykonáva prostredníctvom zastrasovania svojím vojenským arzenálom a nukleárnymi zbraňami, na druhej získavaním spojencov vo vyšších vrstvách byrokracie iných krajín, ktoré sa obohacujú, zatiaľ čo slúžia záujmom zahraničných investorov. Hlavné slovo totiž nemajú Spojené, ani iné, štáty.

V kapitalistických krajinách si svoje ekonomické privilégia a politickú moc chránia a udržiavajú veľké korporácie a ich elitní manažéri. Medzi obyvateľstvom sa súhlas s ich krokmi dosahuje prostredníctvom určitých foriem propagandy, ktoré zabezpečujú, aby si bežní občania mysleli, že riadenie spoločnosti musí ostať v rukách malej skupinky. Povinnosťou triedy intelektuálov by preto podľa Chomského malo byť poskytnúť bežným občanom informácie, na základe ktorých by mohli dospieť k vlastným záverom a rozhodnutiam o dôležitých politických a ekonomických

témach. Prominentní žurnalisti totiž v tejto úlohe zlyhávajú a vedome verejnosti klamú, aby zakryli ciele a dosahy vojenských iniciatív.

DEMOKRACIA A DOUBLESPEAK

Verejnosť má byť iba „pozorovateľom diania“, nie „participantom“, ako zdôvodnil vedúci teoretik demokratickej propagandy Walter Lippmann. Síce jej je dovolené schvaľovať rozhodnutia skúsenejších a prepožičať svoju podporu jednému alebo druhému zástupcovi, no nesmie zasahovať do záležitostí, ako je verejná politika, ktorá ostáva doménou vyvolených. Ak totiž časť verejnosti zanechá apatiu, začne sa organizovať a vstúpi do verejného diania, nenazve sa to demokraciou, ale krízou demokracie.

Nerovnováha sa nemá narúšať ani v ekonomickej oblasti. Koncepciu voľného trhu uznávajú na katedrách ekonómie alebo v redakciách novín, no v korporátnom svete neberie túto doktrínu nikto vážne. Medzinárodne konkurovať sú schopné prevažne štátom subvencované podniky, bez týchto subvencií by neprežili automobilky, zbrojovky, oceľiarne, technologické firmy, banky... Preto, ako tvrdí Chomsky, termín slobodné podnikanie v praxi označuje systém verejného financovania súkromných ziskov, s obrovskými vládnymi zásahmi do ekonomiky na udržanie blahobytu bohatých.

Špeciálne záujmy korporácií a biznisu všeobecne sú v politicky korektnom jazyku prezentované ako „národný záujem“, ktorému sa musia všetci podriaďovať. Hovorí sa o podnikateľskom kapitalizme, kde nie sú žiadni šéfovia, manažéri či investori, existujú iba pracujúci a firmy, riadené administratívou starajúcou sa len o to, ako podať ľuďom pomocnú ruku. Úlohou takéhoto doublespeaku, kde jedno slovo fakticky zastupuje svoj opak, je znemožniť hovoriť o veciach podstatných pre ľudí koherentným spôsobom. Hlasy volajúce po zlepšení podmienok a posilnení práv druhej strany – teda pracujúcich – sú hystericky odmietané a démonizované. Zástupcovia vlastníkov a manažérov spoločností si v tej chvíli osvojujú vulgárne marxistickú rétoriku a voči všeobecnej populácii bojujú krutý triedny boj.

MÉDIÁ A PROPAGANDA

Pre pochopenie fungovania médií si v prvom rade treba uvedomiť, že tak liberálne, ako aj konzervatívne súkromné médiá sú predovšetkým veľkými firmami, a ako také musia niečo predávať. Keďže nevyrobajú žiadne hmatateľné produkty, fungujú prostredníctvom predaja reklamného priestoru iným firmám. Podnikateľským zámerom veľkých mediálnych domov je výroba alebo sprostredkovanie takého publika, ktoré by bolo možné predať iným korporáciám, zaujímavým sa o jeho kúpnu silu. „Výroba súhlasu“ s existujúcim zriadením je v tomto zmysle akýmsi vedľajším, i keď pre demokratické spoločnosti dosť podstatným, aspektom predaja reklamy propagujúcej tovar, a zároveň dosť podstatne meniacim jej charakter.

Propaganda zameriava svoju pozornosť na dve cieľové skupiny. Jednou je tzv. politická trieda, tvoriaca zhruba 20 percent populácie, ktorá je vzdelaná, orientuje sa v spoločenskom dianí a podieľa sa na rozhodovaní. Číta napríklad hospodársku tlač. Očakáva sa, že jej čitateľmi sú obchodníci alebo podnikatelia, v ktorých záujme je byť informovaní o skutočnom dianí vo svete tak, aby sa mu vedeli prispôbiť. Podľa Chomského sú tieto médiá čiastočne odbremené od nadbytočného propagandistického balastu a informácie podávajú realistickejšie.

Zvyšných 80 percent populácie sú pozorovatelia alebo (podľa Lippmanna) tzv. zdivočené stádo, ktoré má nasledovať príkazy a držať sa stranou od rozhodnutí tej dôležitejšej časti. Masové médiá sa prostredníctvom bulváru, TV seriálov, športových správ a prenosov zameriavajú práve

na nich. Ich cieľom je odvieť pozornosť od toho, čo sa vo svete deje, a podporiť pasivitu, podriadenosť autoritám, osobný prospech, nezáujem o druhých, ako aj strach zo skutočných alebo z imaginárnych nepriateľov.

Chomsky však tvrdí, že napriek dosahu a sile médií je možné ich obsah, ako aj obsah iných inštitúcií, zvrátiť. Nedostatok prostriedkov si ľudia dokážu kompenzovať zorganizovaním svojej početnosti, vďaka médiám môžu tento efekt znásobiť a mať väčšiu schopnosť niečo zmeniť. Hrozba skutočnej demokracie je tým, čoho sa vládnuce elity boja najviac. A až trvalý, narastajúci tlak dokáže tých pri moci primäť k zmenám.

SLOBODNÁ MANIPULÁCIA

Manipulácia, samozrejme, neprebíha tak, že by investori navštevovali televízne stanice či redakcie periodík a hovorili im, čo majú šíriť. V pohybe sú omnoho jemnejšie mechanizmy, ktoré zabezpečia, aby sa do éteru dostali redaktori, idúci v súlade s ich agendou. Redakcie si časom, pochopiteľne, osvojili pravidlá svojich investorov a prispôbili im svoj obsah. Z času na čas sa objaví redaktor vystatujúci sa tým, že mu nikto nehovorí, čo má publikovať alebo si myslieť. Dôležitá je tu však skutočnosť, prečo sa tam dostal práve človek s takýmito názormi a nie niekto iný.

Ďalšou vecou je forma, akou sú jednotlivé správy podávané. V titulkoch či na obrazovkách sa síce môže objaviť príspevok o práci väzňov, upozorňujúci na porušovanie ich ľudských práv. No o ich porušovaní sa už nebude hovoriť v súvislosti s opakovanými úmrtiami robotníkov v hongknských fabrikách, pretože by to podkopávalo súkromné zisky. Ak v chudobných štvrtiach Chicaga zomrú pre horúčavy stovky ľudí, ktorí si nemôžu dovoliť klimatizáciu, nikde sa neobjaví zmienka, že to spôsobil voľný trh. Rovnako, ako by poukázanie na 11 miliónov detí umierajúcich ročne na ľahko liečiteľné choroby, ktorých liečba by stála zopár centov, naznačovalo spochybňovanie zákonov trhového systému.

Kritika a odlišné názory sú síce podporované, no to, čo preniká do verejnej diskusie, prechádza selektívnym filtrom redakčných rád a limituje sa na akceptovateľnú mienku. Ľudia teda môžu mať dojem, že slobodné myslenie má priestor na vyjadrenie, no mantinely, v ktorých sa pohybuje, vymedzujú a zužujú jeho rozsah. Demokratickosť a slobodu spoločnosti preto podľa Chomského nezaručuje číra existencia pluralitných médií, ale témy týkajúce sa práv najširšieho obyvateľstva, ako sú práva žien, ekologické otázky či práva pracujúcich. Krajinu robí lepším to, ak sú na programe dňa témy, ktoré splnomocňujú jednotlivcov k väčšiemu podielu na rozhodovaní a moci.

INDOKTRINÁCIA

Okrem selekcie tém a spôsobu, akým sú v médiách podávané, je tu ešte vštepovanie názorov alebo tzv. indoktrinácia. Tá funguje ako očkovanie proti námietkam, ktoré by sa mohli objaviť v súvislosti s porušovaním ľudských alebo medzinárodných práv zo strany silnejšieho. Z toho dôvodu je útlak niektorých ľudí potrebné považovať za oprávnený, čo sa dosahuje napríklad šírením rasizmu. Tí druhí, či už sú to Arabi, Židia, alebo niekto iný, sú považovaní za iných, ako sme „my“, nie za ľudí, takže sa bezprávie, ktoré sa im deje, berie ako ich vlastná vina, ako dôsledok ich morálnej skazenosti.

Ďalším utrpením, ktoré im spôsobujeme tým, že ich situáciu neriešime, im v tomto zmysle máme ešte robiť službu. Veď aké by to bolo, ak by sme začali pomáhať niekomu, kto je iný ako my? Znamenalo by to, že príčina môže byť na našej strane a je ju možné odstrániť. Ak by sme sa začali pýtať, prečo sú takéto krivdy prípustné, vzali by sme mocný argument, na ktorom stojí

mocenská nerovnováha. Útlak totiž podľa Chomského nemá len ekonomickú podobu a nemožno ho na ňu redukovať. Ako príklad uvádza zlynčovanie čierneho chlapca, ktoré je nemenej hrozivé a bolestivé ako triedny útlak sociálneho prostredia, z ktorého pochádza.

Intelektuáli používajú na ospravedlnenie utrpenia zložitejší slovník a argumenty. Napríklad, že netreba počítať s tým, že ho celkom vyriešime, pretože tu bude vždy, bez ohľadu na to, čo proti nemu budeme robiť. Z toho potom vyplýva, že nemá zmysel sa snažiť, a veci sú také, aké musia byť. Prípadne sa varuje pred nebezpečenstvom, ktoré predstavujú masy a ich rastúca moc. Zbedačení ľudia, usilujúci sa zlepšiť svoju situáciu, by údajne mohli poškodiť podnikateľské prostredie, čomu je nutné zabrániť.

AKTIVISTA

Všetky uvedené propagandistické techniky majú spoločné to, že slúžia na udržanie moci v rukách mocných a obmedzili dosah ľudí na ňu. Chomsky propagandu nekritizuje z pozície nejakej vymyslenej teórie, ale z pozície demokracie, ku ktorej sa západné spoločnosti hlásia. Naše dodržiavanie práv a slobôd, či na individuálnej, alebo medzinárodnej úrovni, neposudzuje podľa toho, čo si sami o sebe nahovárame, ale toho, čo sa oficiálne vysiela, píše a robí. Chuť porovnávať a odhaľovať rozdiely medzi jedným a druhými si popri úprimnej viere v tieto hodnoty žiada tiež seriózný záujem o veci verejné a ich zlepšenie.

O Chomskom koluje anekdota vystihujúca jeho záujem o ne. Na stomatologickej prehliadke si jeho zubár všimol, že má poškodenú zubnú sklovinu, naznačujúcu škrípanie zubov. Chomského žena však nepotvrdila, že by v noci škrípala zubami. Až neskôr si jeho blízki všimli, že sa to deje pri raňajkách, keď číta mainstreamovú tlač.

Dnes deväťdesiatnik popri vlastnej vedeckej práci vystupuje v úlohe verejného kritika nedemokratických pomerov v západných spoločnostiach už 55 rokov. Berie to ako svoju občiansku povinnosť, ku ktorej nabáda aj ostatných. Veď sám nepoužíva nič, čo by nemali k dispozícii aj jeho spoluobčania. Dennú tlač, rozum a rešpekt k inej ľudskej bytosti.